УДК 342.821(497.11)
342.726(497.11)
342.8:343.356(497.11)"2014/2018"
doi: 10.5937/bastina30-25618

Прегледни рад

Драгана Б. ЛАЗИЋ*

Факултет друштвених наука, Универзитет Привредна академија, Београд

Андрија Н. БЛАНУША**

Факултет друштвених наука, Универзитет Привредна академија, Београд

ИЗБОРНА ПРАВА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ЊИХОВЕ ЗЛОУПОТРЕБЕ

Апстракт: Централни предмет рада јесу изборна права и проблеми, злоупотребе и компликације које се јављају у друштву и праву поводом истих. Почетак рада посвећен је утврђивању појма, принципа и менаџизма избора, терминолошког и правног значења. Начин спровођења избора такође је обрађен у саставу овог рада. Следећи део рада базира се на дефинисању бирачког права, критеријумима за поседовање ове врсте права, као и класификацији истих од стране теорије и праксе. Постоји и део рада који обухвата објашњење третмана ових права у случају злоупотреба и законску регулативу која регулише ову област на територији Републике Србије, конкретније нормама тренутно важећег Кривичног законика РС. Последњи део рада, обухвата емпиријско истраживање кривичних дела против изборних права на територији Републике Србије у петогодишњем периоду, од 2014. до 2018. године. У овом делу рада тежишно је сагледаван број пријављених, оптужених и осуђених лица за предметно кривично дело.

Кључне речи: демократија, власт, избори, изборна права, кривична дела против изборних права.

ПОЈАМ, ПРИНЦИПИ И МЕХАНИЗМИ ИЗБОРА

Реч избори (енгл. *election*) може се дефинисати у ужем и ширем смислу. У ширем смислу, изборима се сматра свака процедура која служи доношењу одлуке о постављању неког лица, неких лица или других субјеката (нпр. држава) на одређену функцију. У ужем смислу, под изборима се подразумевају

* доцент, dragana1908@yahoo.com

** доцент, andrijasn3@gmail.com

избори у оквиру неке државе на којима бирачи одлучују о томе ко ће бити шеф државе, бирају посланике у парламент односно одлучују и о неким другим питањима (Кривокапић 2010: 372).

Ако се узме у обзир да је демократија владајући облик савремених држава, онда се може закључити да она представља вршење државне власти од стране мањине грађана који су изабрани, контролисани и смењивани од стране осталих грађана. Према томе, демократија се суштински своди на изборе, јер управо они представљају начин којим грађани између себе одређују своје представнике који врше власт. Међутим, важно је нагласити и то да избори нису једини критеријум демократије, али да представљају важан сегмент демократске власти.

Под демократијом се подразумева облик државног поретка у којем је обезбеђена владавина народа односно грађана. Њен настанак везује се за стару Грчку, а и сам термин демократија потиче од грчких речи *demos* – народ и *kratos* – владавина (Кулић 2005: 82).

Избори представљају сложен и многобројан скуп принципа и механизма који су међусобно повезани, умрежени и усклађени као систем и представљају саставни део правног и политичког поретка сваке демократске државе (Кутлешкић 2006: 121).

Решавање питања везаних за правну природу односа између бирача и представника, бирачког права, врсту и начин избора и изјашњавања изборне воље, дефинишу принципи избора. Они представљају скуп правила о начину функционисања избора и начину решавања најважнијих проблема који се јављају приликом спровођења избора.

Треба напоменути да у правној доктрини владају два мишљења по питању представничке демократије и њене природе. Према првом схватању носилац суверености је народ, а сувереност је дељива, али не и преносива. То значи да је сваки грађанин дели са представницима, али је ипак задржава за себе – не преноси је у потпуности. Представници грађана у овом случају јесу заступници који раде по упутствима, предлозима и наредбама мандатора тј. лица која преносе овлашћења. Према другом схватању носилац суверености је нација а сувереност је недељива, па изабрани представници имају потпуну слободу у поступању. Прво решење је познато још и под називом императивног мандата, а друго под називом представничког мандата. Превагу у пракси преузео је представнички или слободни мандат.

Када се расправља о изборним принципима логично се намеће и питање начина изјашњавања бирача и питање врсте избора који се спроводе. Изјашњавање воље бирача може бити јавно и тајно. У већини држава, односно у већини савремених демократија, увек се користи тајно изјашњавање, док је јавно изјашњавање предвиђено више за именовања у оквиру скупштина или

других тела, а никако на општим изборима. И један и други вид изјашњавања грађана има и предности и мане. За јавно гласање се сматра да има већи значај и вредност, јер обезбеђује виши степен моралности, демократске свести и одговорности грађана бирача, док се сматра да се само путем тајног гласања може изразити стварна воља бирача, на коју не може нико утицати и тако довести до њеног деформисања.

Према врсти, изборе делимо на посредне и непосредне. У случају непосредних избора грађани директно бирају своје представнике, а у случају посредних избора, грађани бирају групу грађана која ће у њихово име извршити избор.

Механизми избора представљају скуп изборних радњи и инструмената којима се изводе бројне изборне радње на основу којих се избори реализују. Под изборним инструментима подразумевамо изборне јединице, расподелу мандата, кандидовање и слично.

Изборне јединице су делови територије за које се избори организују, а у зависност од нивоа избора и за који државни орган се избори спроводе, одређује се и број изборних јединица, њихова величина и облик. Приликом одређивања изборних јединица узима се у обзир неколико чинилаца, као што су законске одреднице, политички утицаји и интереси. Да би се укомбиновали сви ови параметри користи се изборна геометрија. Величина изборних јединица зависи од интереса носилаца актуелне власти, па се неко становништво у појединим насељима оставља да буде јединствено или компактно или се разбија на неколико јединица. На овај начин се добијају изборне јединице различите величине, али и различитог облика, тачније облика круга, прстена, лава, рака, слона, звезде и слично. Идејни творац овакве изборне геометрије јесте Џери, гувернер државе Масачетс. Он је први формирао изборне јединице које су изгледом подсећале на даждевњака (*енг. salamander*), те се данас процес формирања изборних јединица назива *Церимандерини*. У складу са демократским принципима очекује се да се најчешће формирају релативно мале изборне јединице по већ постојећој локалној или регионалној административно-територијалној подели.

Изборна кампања је још један инструмент избора која подразумева већу активност политичких партија све од тренутка расписивања избора до дана завршетка избора. Дакле, изборна кампања обухвата низ поступака политичких организација, странака, савеза, удружења, са циљем представљања програма и кандидата грађанима зарад придобијања њихових симпатија и гласова. У савременим условима функционисања друштва изборна кампања умногоме је олакшана, јер се примењује врло јак утицај медија, који се по правилу користи пуним капацитетима до изборне ћутње, најчешће 48 часова пре почетка избора.

СПРОВОЂЕЊЕ ИЗБОРА

Гласањем бирача спроводе се избори на свим нивоима власти. У Републици Србији органи надлежни за реализацију избора јесу Републичка изборна комисија (РИК) и бирачки одбори. Републичка изборна комисија на територији целе Републике Србије јесте једна и јединствена, а бирачки одбори се формирају по бирачким местима.

Чланови РИК-а и заменици тих чланова бирају се на период од четири године, док се чланови бирачких одбора и заменици чланова бирачког одбора бирају увек изнова за сваке изборе који се спроводе.

Од органа надлежних за спровођење избора захтева се да поступају по Закону, што доприноси већем степену њихове самосталности и независности док за свој рад одговарају ономе ко их је именовао. Именовање чланова Републичке изборне комисије врши Народна скупштина, док бирачке одборе именује Републичка изборна комисија.

Републичка изборна комисија има седамнаест чланова и то председника и шеснаест чланова, док се бирачки одбори формирају од најмање три лица, где је једно лице председник бирачког одбора, а остали представљају чланове бирачког одбора.

Поред органа задужених за спровођење избора и за њихово несметано одвијање, неопходни су и просторни капацитети прилагођени овој потреби. Гласање се одвија на местима специјално припремљеним за ту сврху и таква места називају се бирачка места. Према тренутно важећим прописима, бирачко место се организује тако да обухвати најмање 100 бирача, а највише 2.500 бирача. Сваки бирач долази лично на бирачко место и у тајности гласа, сем уколико постоје посебни разлози за немогућност доласка одређеног лица, када се гласање одвија на други начин.

Уколико неко лице има инвалидитет њему се морају прилагодити услови гласања, да би на тај начин могло остварити своје активно бирачко право. Слепа, неписмена и лица са инвалидитетом, имају право доћи у пратњи неког другог лица које ће им омогућити несметано гласање и његову бирачку вољу испунити, а уместо њега попунити гласачки листић.

Путем писма, а ван бирачког места, могу гласати немоћна лица, лица која служе војни рок, лице које ради или се школује у земљи, али ван места у којем се налази у бирачком списку, лице које је као члан посаде разних врста пловила, лице које је запослено у дипломатских и конзуларним представништвима Републике Србије, лице за које је одређена мера обезбеђења присуства окривљеног – притвор, као и лице које већ издржава казну затвора.

Било где да се гласа, на законом дозвољен начин, гласање се увек врши на овереном гласачком листићу.

Да би се спровели избори и гласало за лица на која се преносе овлашћења неопходно је и да су се та лица кандидовала за представнике. Управо овај чин и баца сенку на изборе као врсту изражавања слободне воље. Утицај бирача на одређивање кандидата је миноран, јер уместо бирача, избор кандидата врше политичке партије. Дакле, пре него што бирачи изаберу посланика, њега бира странка. Детаљније посматрано, јасно се уочава да бирачи само потврђују вољу странке. Једино што ствара привид могућности избора јесте то што бирачи имају могућност избора између више кандидата. Било како било, потпуно заступање интереса бирача обично не буде остварено, јер кандидати који су кандидатуру добили захваљујући политичкој партији, ако буду изабрани за представнике, по правилу, осећају већи степен оданости странци него бирачима.

У стварности кандидате за представнике бирају и формално и стварно страначко руководство, или сви чланови странке посредством унутарстраначких избора или у избору могу учествовати како чланови странке, тако и други бирачи – што се веома ретко примењује.

У Републици Србији претенденте за народне посланике могу предложити регистроване политичке партије, страначке коалиције или групе грађана. Изборна листа је утврђена тек када је својим потписима подржи десет хиљада бирача. Тако се формирају изборне листе где сваки четврти аспирант мора бити представник пола који је мање присутан на листи, а на укупној изборној листи треба да буде најмање 30% аспираната мање заступљеног пола. Изборна листа се проглашава од Републичке изборне комисије, тек ако су испуњени ови услови.

ПОЈАМ БИРАЧКОГ ПРАВА

Бирачко тело састоји се од грађана са бирачком способношћу коју им додељује и гарантује и Устав и Закон. Са бирачком способношћу уско је повезана и посланичка или другачије називана представничка способност која подразумева могућност представљања бирача. Ове две способности заједно чине бирачку способност. Бирачко право је темељ демократије и народне владавине.

Важан појам за разумевање бирачког права јесте бирачко тело. Бирачко тело своју власт не може вршити непосредно, па зато бира своје представнике који формирају представничко тело тј. народну скупштину или парламент, који у име и за интерес бирача врши одређену власт у одређеном временском периоду (Марковић 2008: 220).

Бирачко право може бити активно и пасивно. Активно бирачко право подразумева то да грађанима треба дати право да учествују у формирању

бирачког тела, док са друге стране избором од стране других грађана и именовањем за члана представничког тела, реализује се пасивно бирачко право.

Дакле, активно бирачко право поседују сви грађани који имају право да бирају предложене представнике у органе власти и друге институције. То право у нашој држави стиче се пунолетством. Пасивно бирачко право огледа се у праву грађана да буду бирани у представничка тела. Поједини правни системи постављају нека ограничења по питању овог права па тако, примера ради, у неким државама сенатор не може бити лице које је млађе од тридесет или четрдесет година (Кузмановић 2006: 280).

Још једна разлика која се прави када је у питању бирачко право, јесте разликовање општег и ограниченог бирачког права. За поседовање општег бирачког права неопходно је имати одређене атрибуте као што су држављанство, пунолетство и пословна способност. Ограничено бирачко право јавља се у ситуацијама када се читаве групе грађана искључују или ограничавају по питању избора, иако имају способност да својим деловањем заснивају права и преузимају обавезе.

Наведена ограничења могу бити везана за боју коже, пол, порекло, дужину боравка у држави, старосна ограничења или ограничења по питању степена образовања. Данас, у већини држава примењује се опште бирачко право које поседују сви пунолетни грађани неке државе, који имају пословну способност и нису одлуком суда лишени бирачког права.

Ограничења права гласа дуго су се везивала и за пол. Кроз историју политички живот највише се везао за мушкарце и то се најбоље уочава у чињеници да у свим системима мушкарци имају право гласа, што није случај са особама женског пола. Међу првима право гласа добиле су жене у Шведској 1867. године, а на почетку овог века ово право су добиле и жене целе Скандинавије. Након Првог светског рата право гласа добиле су жене Велике Британије, САД, СССР, Немачке, а тек после Другог светског рада то право су добиле и жене Француске, Италије и Југославије. Последња у низу јесте Саудијска Арабија, где је 2015. године уведено право гласа особама женског пола.

У Републици Србији бирачко право имају сви њени држављани од 18 година старости и који су пословно способни. Поред наведеног неопходно је и да имају пребивалиште на територији изборне јединице у којој остварују право гласа. Приликом анализирања ове теме мора се у обзир узети неколико прописа као што су: Закон о избору народних посланика, Закон о избору председника Републике и Закон о локалним изборима.

Свака држава која својим грађанима додељује нека права мора водити рачуна и о заштити тих права. Бирачко право је право које је дигнуто на ранг уставности, те му се пружа директна заштита Уставом (Службени гласник

2006). Разлог томе јесте обезбеђивање слободне воље грађана и њихове заштите од било каквих спољних утицаја. Мора се нагласити и да до најчешће повреде бирачког права долази од стране политичких странака које учествују у политичко-изборној борби, затим органа надлежних за регуларно спровођење избора, али и самих бирача.

О регуларности избора и несметаном остваривању изборних права на територији Републике Србије стара се Републичка изборна комисија чији акти подлежу оцени законитости од стране Врховног касационог суда. Приговор се користи као једно од могућих средстава за заштиту изборних права. Кандидати за народне посланике или подносиоци изборних листи имају право да Републичкој изборној комисији упуте приговор због повреде изборних права. Приговор, као средство заштите изборних права користи се у току избора и улаже се у року од двадесетчетири часа од извршења радње којом се повређује изборно право. Републичка изборна комисија може да усвоји приговор односно да у року од два дана донесе решење о прихватању приговора или да исти одбије или одбаци. Одбијање приговора најчешће се врши због тога што постојање повреде изборног права није утврђено, док одбацивање приговора следи најчешће због неиспуњења законских претпоставки. На донесено решење може се изјавити жалба Врховном касационом суду. Као и код приговора, Суд има могућност да жалбу усвоји, одбије или одбаци, али то све најкасније у року од два дана.

Још један степен контроле и заштите изборних права јесте верификација мандата народних посланика која се врши пред Народном скупштином. То је начин да се изврши провера регуларности избора народних посланика који су тек изабрани, што уједно представља и потврду регуларности посланичког мандата. И на овакву одлуку парламента дозвољено је изјавити жалбу с тим што о њој одлучује Уставни суд.

Да би се постигло несметано спровођење избора неопходно је имати и ажурне и сређене бирачке спискове. Цео изборни поступак започиње управо доказивањем бирачког права, што се постиже уписивањем у бирачки списак. У њему се евидентирају пунолетни грађани који имају право гласа и нису лишени истог. Бирачки списак има статус јавне исправе и обухвата редни број, име и презиме бирача, ЈМБГ, пол бирача, годину рођења бирача, његово пребивалиште и простор за примедбе.

За бирачке спискове врло често се каже да су стални и јединствени и то из разлога што се у њих уписују сви грађани који поседују активно бирачко право и важе за све изборе, почевши од оних на локалном нивоу, па избора везаних за централна представничка тела.

Бирачки спискови се могу ажурирати и мењати петнаест дана пре дана одржавања избора у смислу података везаних за пунолетство, смрт, губитак

пословне способности грађана и слично. Након истека овог времена, спискови се закључују и не могу се више мењати све док се избори не заврше.

Дакле, врло је важно стање бирачких спискова и њихова сређеност, јер сви грађани који су у бирачком списку имају бирачко право, без обзира на стварно стање ствари, и обрнуто. Иако нека лица испуњавају све услове да имају бирачко право, уколико се не налазе на бирачком списку, немају право гласања.

КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ ИЗБОРНИХ ПРАВА

Кривични законик Републике Србије у глави петнаест регулише кривична дела против изборних права и то у девет чланова, почевши од члана 154. па све до члана 162. Оваква понашања у нашем праву инкриминишу се од 1994. године када је по први пут ова група кривичних дела дефинисана у Закону о изменама и допунама КЗ Србије (Службени гласник СРС 1994: 47). Претходно су сва понашања везана за злоупотребе изборних права била дефинисана као кривична дела против самоуправљања, којима је главни циљ и сврха била заштита самоуправних друштвених односа.

Објекат заштите ове врсте кривичних дела јесу изборна права, односно активно и пасивно бирачко право. Колика је важност заштите ове врсте права, говори нам и чињеница да се одредба члана 52. Устава Републике Србије бави управо овим питањем, те да свим пунолетним и пословно способним држављанима Републике Србије јемчи право да буду носиоци активног и пасивног бирачког права тј. да бирају кандидате за народне посланике и одборнике и да, такође, буду изабрани од стране грађана који на изборима гласају.

Кривично право има велику улогу и важно место у заштити изборних права, али треба бити свестан његових ограничених могућности. Злоупотребе и системска кршења права која се јављају у овој области најчешће нису доступна кривичноправној заштити, јер политичке манипулације узимају превагу над правом и угрожавају изборна права грађана. Међутим, реч је о врло софистицираним поступцима људи који су на власти, тако да се ствара привид легитимности предузетих поступака. Стога, од кривичног права у овој области треба очекивати сузбијање појединачних кршења изборних права (Стојановић 2009: 404). Општепознат је пример злоупотреба председничких избора у Либерiji 1928. године, где је председник однео победу сакупивши 423.000 гласова, иако је Либерија тада имала 15.000 бирача.

У кривична дела против изборних права убрајамо: „повреда права кандидовања (члан 154.), повреда права гласања (члан 155.), давање и примање мита у вези са гласањем (члан 156.), злоупотреба права гласања (члан 157.),

састављање нетачних бирачких спискова (члан 158.), спречавање одржавања гласања (члан 159.), повреда тајности гласања (члан 160.), фалсификовање резултата гласања (члан 161.) и уништавање докумената о гласању (члан 162.)“ (КЗ Републике Србије 2019).

Повреду права кандидовања као кривично дело врши свако лице које повредом Закона или на другачији противправни начин омета или спречава учешће кандидата на изборима. За овакво понашање Кривични законик Републике Србије прописује материјалну казну или казну затвора у трајању до дванаест месеци. Заштитни објекат код оваквог казненог дела јесте пасивно изборно право односно право на кандидовање.

Повреда права гласања пружа заштиту активном изборном праву. Несметано остварење овог права зависи и од много других фактора као што су ажурни и тачни бирачки спискови који се воде по службеној дужности и у које се бирачи уписују према месту последњег пребивалишта (Стојановић – Делић 2013: 60). Ово кривично дело има два облика од којих је један основни а други тежи. Основни облик предметног кривичног дела врши „свако ко другог у намери да му онемогући вршење права гласања, противзаконито не упише у списак гласача, избрише из тог списка или га на други противправан начин спречи или омете да гласа“ (КЗ Републике Србије 2019). Казна законски прописана за ово дело је казна затвора до дванаест месеци или новчана казна. Тежи облик оваквог кривичног дела чини онај „ко силом или претњом принуди другог да на изборима, гласању о опозиву или на референдуму врши или не врши право гласања или да гласа за или против одређеног кандидата односно предлога за шта је прописана казна затвора од три месеца до три године“ (КЗ Републике Србије 2019).

„Давање и примање мита у вези са гласањем постојаће онда када неко лице другоме понуди, да, обећа награду, поклон или какву другу корист да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога. Поред ове инкриминације, у ставу два истог члана прописано је да ће се казнити и онај који захтева или прими поклон или какву другу корист да на изборима или референдуму гласа или не гласа или да гласа у корист или против одређеног лица односно предлога“ (КЗ Републике Србије 2019). За оба напред наведена понашања прописана је казна затвора до три године или новчана казна. „Оваква понашања може да учини и члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем, за шта је прописана тежа санкција и то затвор од три месеца до пет година. У ставу четири прописана је и мера безбедности одузимања предмета намењених или употребљених за извршење кривичног дела односно наглашено је да ће се поклон или друга корист одузети“ (КЗ Републике Србије 2019). Циљ прописивања оваквих понашања као кривичних дела јесте спречавање куповине и продаје гласова на изборима.

Први облик подразумева активно изборно подмићивање, док други представља пасивно изборно подмићивање.

„Ако на изборима или на референдуму неко гласа уместо другог лица под његовим именом или на истом гласању гласа више од једанпут или користи више од једног гласачког листића, сматраће се да је извршио кривично дело злоупотребе права гласања и казниће се новчаном казном или затвором до једне године. Уколико овакво деловање буде спроведено уз одобрење члана бирачког одбора који омогући другоме да изврши наведено дело, члан бирачког одбора казниће се новчаном казном или затвором до две године“ (КЗ Републике Србије 2019). Овакви поступци санкционисани су из разлога што свако лице има право само једном да гласа и да гласа само у своје име, због чега су и предузете неке мере технопревенције (прскање спреја на кажипрст).

У ову групу кривичних дела спада и кривично дело састављања нетачних бирачких спискова. КЗ РС одређује да ову повреду права врши свако „ко у намери утицања на резултате избора или на референдуму, сачини нетачан бирачки списак. За оваква лица предвиђена је новчана казна или казна затвора до три године“ (КЗ Републике Србије 2019). Ово кривично дело може у многоме утицати на регуларност целокупних избора било ког нивоа власти. Извршиоци ових кривичних дела углавном јесу лица у општинским управама ангажована на пословима састављања бирачких спискова, јер је овај посао поверен управо њима. Разлог више да се ово дело схвати јако озбиљно јесте и то што је технологија много напредовала, па се данас спискови воде компјутерски, те ови списи могу бити и предмет сајберског напада.

Због слободе и неометаног одвијања избора позитивноправним прописима наше државе одређено је да „ко силом, претњом или на други противправан начин спречи одржавање гласања на бирачком месту чини кривично дело спречавања одржавања гласања и има се казнити казном затвора до три године. Поред тога, казниће се и новчаном казном или казном затвора до две године свако ко омета гласање изазивањем нереда на бирачком месту услед чега гласање буде прекинуто“ (КЗ Републике Србије 2019). Примера ради, да би спречавање одржавања гласања било кажњиво, неопходно је спречити неко лице да искористи своје право гласа уз стављање у изглед да ће се њему или његовом блиском лицу учинити нешто нажао или упутити га на погрешно место, а не на бирачко место. Међутим, позивање грађана да бојкотују изборе не би могло да се подведе под ово кривично дело, јер представља легитиман начин политичке борбе.

У члану 160. Кривичног законика Републике Србије инкриминисана је повреда тајности гласања као основна претпоставка за слободне и демократске изборе. Повреду тајности гласања могуће је извршити на многе начине као што је снимањем лица које гласа у тренутку гласања или на било

који други начин откривања садржине гласачког листића. Тајност гласања је једно од основних правила спровођења било којих избора, па је Закоником прописано да „ко на изборима или референдуму повреди тајност гласања има се казнити новчаном казном или казном затвора до шест месеци. Ако пак, ово дело учини члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем казна је строжија (новчана казна или казна затвора до две године)“ (КЗ Републике Србије 2019). Гласање и његова тајност гарантује грађанима који имају право гласа да неће бити откривено за кога су гласали тј. како су гласали.

Фалсификовање резултата гласања има само један став у коме је дефинисано да ово кривично дело врши „члан органа за спровођење избора или референдума или друго лице које врши дужности у вези са гласањем, који додавањем или одузимањем гласачких листића или гласова при пребројавању или на други начин измени број гласачких листића или гласова или објави неистинит резултат гласања. Према тренутно важећем Кривичном законик у Републике Србије за овакво понашање прописана је казна затвора од шест месеци до пет година“ (КЗ Републике Србије 2019). Објекат заштите код овог дела јесте изборна воља гласача. Из дефиниције самог дела може се претпоставити да ово дело може да учини само лице уско повезано са поступком спровођења избора као што су чланови бирачких одбора или чланови изборне комисије.

„Ко уништи, оштети, одузме или прикрије гласачки листић или неки други документ о гласању на изборима или на референдуму казниће се новчаном казном или затвором до једне године“ (КЗ Републике Србије 2019), јер је учинио кривично дело уништавање докумената о гласању. За овакво понашање казном затвора од три месеца до три године казниће се и „члан бирачког одбора или друго лице у вршењу дужности у вези са гласањем“ (КЗ Републике Србије 2019).

Може се приметити да извршење кривичних дела ове врсте јесте уско повезано са вршењем поверених дужности, те стога треба правити разлику између предметних кривичних дела и кривичних дела учињених злоупотребом службеног положаја, како у нашој држави, тако и у региону (Мијатовић – Пејановић 2018: 191-201).

ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ ИЗБОРНИХ ПРАВА

За потребе разумевања тематике рада, неопходно је у потпуности сагледати учесталост извршења напред набројаних и објашњених кривичних дела. У тексту који следи анализирана је нумерација лица против којих је поднета

кривична пријава, лица против којих је ступила оптужница на правну снагу и број осуђених пунолетних учинилаца кривичних дела против изборних права на територији наше државе у посматраном петогодишњем периоду, тачније у периоду од 2014. до 2018. године. Анализа је сачињена на основу података доступних у званичним Билтенима Републичког завода за статистику (РЗС 2015, 2016, 2017, 2018, 2019). Ради прегледности и лакшег извођења закључака приложићемо и табеларини и графички приказ прикупљених података.

Како сама природа кривичног поступка налаже, најпре ће се сагледати број пријављених извршилаца ових кривичних дела. Након ступања оптужнице на правну снагу односно потврђивања оптужнице од стране суда, пријављена лица, постају оптужена лица, а након спроведеног целокупног поступка лица којима се додели кривична санкција постају осуђена лица. Дакле, у склопу овог истраживања обухваћена су сва лица која су на неки начин имала контакт са злоупотребама изборних права било директно или индиректно, односно коришћењем различитих врста правне комуникације (Благојевић Даниловић, Танчић 2018: 93-115). Поред тога, неопходно је нагласити и да су се 2017. године одржали избори за председника РС, 2016. године избори за народне посланике Народне скупштине РС и локални избори за одборнике скупштина општина и градова, а 2014. године избори за народне посланике Народне скупштине Републике Србије.

Табела 1. Пријављени пунолетни учиниоци за кривична дела против изборних права приказани по врсти дела и години пријављивања

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Давање и примање мита у вези са гласањем	10	–	13	6	2
Спречавања одржавања гласања	2	1	1	2	–
Повреда тајности гласања	1	–	1	–	3
Уништавање докумената о гласању	10	2	5	2	–
Повреда права гласања	–	3	3	5	8
Злоупотреба права гласања	–	1	1	1	1
Фалсификовање резултата гласања	–	1	5	–	8
Повреда права кандидовања	–	–	1	1	13
Састављање нетачних бирачких спискова	–	–	–	–	1
Укупно	23	8	30	17	36

Графикон 1: Пријављени пунолетни учиниоци за кривична дела против изборних права приказани по врсти дела и години пријављивања

На основу изнетих података доносимо закључак да је највише кривичних пријава за ову врсту повреде права поднето у току 2018. године и то укупно 36. Ако посматрамо појединачна кривична дела највише кривичних пријава подноси се за кривична дела примања и давања мита у вези са гласањем и кривично дело повреде права кандидовања. У току 2014. године јављају се само четири кривична дела из ове групе (примање и давање мита у вези са гласањем грађана на изборима, опструирање самог чина гласања, повреда тајности гласања и елиминисање доказа о учешћу грађана на самом чину гласања) док за осталих пет врста немамо ниједног пријављеног извршиоца. У 2015. години примећује се значајан пад криминалитета из ове области те једино ове године имамо једноцифрен број пријављених пунолетних извршилаца кривичних дела. Следећа календарска година, 2016. година, карактеристична је по томе што се јављају све врсте кривичних дела против изборних права и за свако од њих имамо по једног или више извршилаца, сем за кривично дело састављања нетачних бирачких спискова. Пријаве за ово кривично дело јављају се тек на крају посматраног петогодишњег периода. 2017. година није обиловала кривичним пријавама за ову врсту кривичних дела, те је предметне године поднето скоро дупло мање кривичних пријава него 2018. године.

Табела 2. Оптужени пунолетни учиниоци за кривична дела против изборних права приказани према врсти дела и години оптужења

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Повреда права кандидовања	1	–	–	1	–
Спречавање права гласања	2	–	–	–	–
Фалсификовање резултата гласања	1	–	–	14	–
Уништавање докумената о гласању	–	1	–	2	–
Давање и примање мита у вези са гласањем	–	–	2	4	–
Злоупотреба права гласања	–	–	–	1	–
Спречавање одржавања гласања	–	–	–	1	–
Укупно	4	1	2	23	–

Графикон 2: Оптужени пунолетни учиниоци за кривична дела против изборних права приказани према врсти дела и години оптужења

Највише оптужница за предметна кривична дела настало је 2017. године, с тим што морамо нагласити да РЗС не располаже потребним резултатима за последњу годину посматраног периода, те смо били онемогућени да анализирамо и тај период. Фалсификовање резултата гласања јесте кривично дело за које су најчешће пунолетна лица била оптуживана и оно у укупном броју оптужених лица за 2017. годину учествује са 61%. Разлог овом тренду, који се овако јасно уочава, треба се тражити управо у дужини трајања кривичног поступка и његових различитих фаза, те број пријављених учинилаца кривичних дела у 2017. години није био толико велики, али те године се појављује велики број оптужених лица, јер су и из ранијих година пријављена лица, сада евидентирана као оптужена.

Табела 3. Осуђени пунолетни учиниоци за кривична дела против изборних права приказани по врсти дела и години осуде

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.
Спречавање одржавања гласања	1	–	–	1	1
Уништавање докумената о гласању	–	1	–	2	–
Давање и примање мита у вези са гласањем	–	–	2	4	3
Повреда права кандидовања	–	–	–	1	–
Фалсификовање резултата гласања	–	–	–	–	3
Укупно	1	1	2	8	7

Графикон 3: Осуђени пунолетни учиниоци за кривична дела против изборних права приказани по врсти дела и години осуде

Највећи број осуђених лица за кривична дела против изборних права јавља се 2017. године, али мора се приметити да је тај број веома близу и броју лица који је осуђен у току 2018. године те да је међу њима незнатна разлика, свега једно лице. Најдоминантније кривично дело против изборних права када су у питању осуде јесте убедљиво давање и примање мита у вези са гласањем које у укупном броју осуђених лица за ову врсту кривичних дела у току 2017. године учествује са чак 50%.

На основу сагледаних података и извршене анализе може се приметити да у укупној нумерацији пријављених, оптужених и осуђених лица на територији наше државе, кривична дела против изборних права не представљају дела која имају велику фреквенцију извршења, него се периодично јављају у складу са спровођењем избора на било ком нивоу власти. Међутим, морамо приметити да је губитак злочина и код овог кривичног дела посматрано према календарским годинама велики. Наиме, 2014. године за ову групу кривичних дела пријављено је 23 лица, оптужено њих четворо, а осуђено једно лице.

Наредне године пријављено је 8 лица, оптужено и осуђено само једно лице. 2016. године пријављено је чак 30 лица, оптужено и осуђено двоје лица. 2017. године пријављено је 17 лица, оптужено 23 лица, а осуђено њих 8. Последње године посматраног периода од 36 пријављених лица, осуђено је 7 лица, с тим што број оптужених лица није познат.

На крају кривичних поступака следе кривичне санкције, па је тако 2014. године осуђено једно лице на новчану казну и то у износу од 10.000 до 100.000 дин. Наредне године, 2015. осуђено је такође једно лице и то на условну осуду. На територији Републике Србије у току 2016. године изречене су две новчане казне и једна у износу од 100.000 до 200.000 динара, а друга од 10.000 до 100.000 динара. Осам кривичних санкција изречене су, у току 2017. године, једна новчана казна од 10.000 до 100.000 динара и седам условних осуда. Претходно смо нагласили да се методологија прикупљања података за 2018. годину разликује, те можемо констатовати да је у тој години изречено укупно седам кривичних санкција за кривична дела против изборних права од чега је једна новчана казна, пет условних осуда и једна казна рада у јавном интересу. На крају, морамо напоменути и то да се у току спровођења истраге и целокупног кривичног поступка од стране државних органа неретко учини и нека повреда људских права, због чега се грађани Републике Србије врло често појављују као једна од странака у поступку пред Европским судом за људска права (Миладиновић, Богавац 2019: 207-221).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Успостављање демократије и поштовање изборних права јако је важно за све државе савременог света, па и за Републику Србију која припада том систему. На основу представљеног рада можемо закључити да Републике Србија има представничких изборни систем и да је створила добру нормативну основу за функционисање истог.

Једина замерка која се може упутити јесте, по мишљењу аутора, улога бирачких спискова у процесу остваривања изборног права. Наиме, врло је важно стање бирачких спискова и њихова сређеност, јер сви грађани који су у бирачком списку имају бирачко право, без обзира на стварно стање ствари, и обрнуто. Иако нека лица испуњавају све услове да имају бирачко право, уколико се не налазе на бирачком списку, немају право гласања. Тачно је да се овде ради о појединачним случајевима и да су бирачки спискови углавном потпуни и уредни, али ипак сматрамо да би дозвољеност грешке по питању садржаја бирачких спискова требала бити нулта, јер свако има право да изрази своју бирачку вољу и онемогућавање активног бирачког права одређеном броју лица, па макар било и једно лице, може утицати на исход избора.

Ипак, мора се приметити да и поред свих прописа и целокупног правног оквира посвећеног управо овом питању, злоупотреба има. До злоупотреба најчешће долази од стране појединаца и везују се за изигравање закона по питању изборних права.

Вршење злоупотреба на овом пољу ипак није толико фреквентно и учестало као друге групе кривичних дела, јер проценат њиховог учешћа у укупном броју пријављених, оптужених и осуђених лица није велики. Кривичноправна регулатива по питању кривичних дела против изборних права добро је постављена и казнена политика везана за њих даје добре резултате, за које сматрамо да би могли бити и бољи. Међутим, казне ипак не могу толико превентивно утицати на потенцијалне учиниоце кривичних дела, јер бенефити од злоупотребе изборних права и тиме великог доприноса успеху припадајућих политичких странака су увек испред превенције.

На овакав начин посматрајући, мишљења смо да би примена закона од стране судија могла бити мало другачија по питању изрицања кривичних санкција. Већина кривичних поступака у посматраном петогодишњем периоду завршила се изрицањем или новчане казне или условне осуде као најфлексибилнијег решења. Заправо, у највећем броју случајева судије су изрекле условну осуду. Управо у томе се може препознати несигурност судија. Сматрамо да су казна затвора као и казна рада у јавном интересу, иако их Кривични законик прописује за овакву врсту кривичних дела, безразложно стављене са стране и не примењују се, иако би због своје природе врло вероватно дале добре резултате.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић, Даниловић, Танчић 2018: Александра Благојевић Даниловић, Драган Танчић, *Значење правних термина у вези са појмом саслушање – слушање, исказ, обраћање, порука и оштрицење*, Баштина, Институт за српску културу, свеска 46, Приштина – Лепосавић, 2018.
- Билтен Републичког завода за статистику 2015: *Билтен Републичког завода за статистику – годишњи учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужбе и осуде*, Републички завод за статистику, Београд, 2015.
- Билтен Републичког завода за статистику 2016: *Билтен Републичког завода за статистику 2016 – годишњи учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужбе и осуде*, Републички завод за статистику, Београд, 2016.
- Билтен Републичког завода за статистику 2017: *Билтен Републичког завода за статистику – годишњи учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужбе и осуде*, Републички завод за статистику, Београд, 2017.
- Билтен Републичког завода за статистику 2018: *Билтен Републичког завода за статистику – годишњи учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужбе и осуде*, Републички завод за статистику, Београд, 2018.

- Билтен Републичког завода за статистику 2019: *Билтен Републичког завода за статистику – југоисточни учиниоци кривичних дела у Републици Србији – истраживања, оценовање и осуде*, Републички завод за статистику, Београд, 2019.
- Кривични законик РС 2019: *Кривични законик*, Службени гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019, < <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html> > [25.12.2019.]
- Кривокапић 2010: Кривокапић Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Кузмановић 2006: Рајко Кузмановић, *Уставно право*, Факултет правних наука, Паневропски универзитет, Бања Лука, 2006.
- Марковић 2008: Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Правна књига и Службени гласник, Београд, 2008.
- Мијатовић, Пејановић 2018: Марина Мијатовић, Дражена Пејановић, *Злоупотреба службеног положаја у Србији и Босни и Херцеговини*, Баштина, Институт за српску културу, свеска 45, Приштина – Лепосавић, 2018.
- Миладиновић Богавац 2019: Живанка Миладиновић Богавац, *Остваривање и заштите слободе изражавања у јуриспруденцији Европског суда за људска права*, Баштина, Институт за српску културу, свеска 47, Приштина – Лепосавић, 2019.
- Кутлешић 2006: Владан Кутлешић, *Увод у право*, Мегатренд универзитет, Београд, 2006.
- Закон о избору народних посланика 2011: *Закон о избору народних посланика*, Службени гласник РС, бр. 35/2000, 57/2003 - одлука УСРС, 72/2003 - др. закон, 75/2003 - испр. др. закона, 18/2004, 101/2005 - др. закон, 85/2005 - др. закон, 28/2011 - одлука УС, 36/2011 и 104/2009 - др. закон, <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_narodnih_poslanika.html> [25.12.2019.]
- Закон о избору председника републике 2009: *Закон о избору председника републике*, Службени гласник РС, бр. 111/2007 и 104/2009 - др. закон, приступ: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_izboru_predsednika_republike.html> [25.12.2019.]
- Закон о измена и допунама Кривичног закона Србије 1994: *Закон о измена и допунама Кривичног закона Србије*, Службени гласник СРС, број 47/94.
- Закон о локалним изборима 2011: *Закон о локалним изборима*, Службени гласник РС, бр. 129/2007, 34/2010 - одлука УС и 54/2011, приступ: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_lokalnim_izborima.html> [25.01.2020.]
- Кулић 2005: Живко Кулић, *Увод у право*, Мегатренд универзитет, Београд, 2005.
- Стојановић 2009: Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Стојановић, Делић 2013: Зоран Стојановић, Наташа Делић, *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд, 2013.
- Устав Републике Србије 2006: *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/2006, <https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html> [27.01.2020.]

Dragana B. LAZIĆ

Andrija N. BLANUŠA

ELECTORAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND THEIR ABUSES

SUMMARY

The central subject of this paper is the electoral rights and problems, abuses and complications that occur in society and law. The beginning of the work is devoted to the definition of the term and meanings of elections, terminological and legal meaning. The manner in which elections are conducted is also covered in this paper. The next part of the paper is based on the definition of the right to vote, the criteria for the possession of this type of rights and the classification of them by theory and practice. The part of the paper deals with the explanation of the treatment of electoral rights in case of abuse and the legislation regulating this area in the territory of the Republic of Serbia, more specifically with the norms of the current Criminal Code of the Republic of Serbia. The last part of the paper covers the empirical research of crimes against electoral rights in the territory of the Republic of Serbia over a five-year period, from 2014 to 2018. This section focuses on the number of reported, accused and convicted persons for crimes against electoral rights.

Key words: democracy, government, elections, electoral rights, crimes against electoral rights.